

УДК 342.537(477)

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-3\(17\)-154-164](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-3(17)-154-164)

Кузнєцова Зоя Вікторівна кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права та правосуддя економіко-правового факультету, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, <https://orcid.org/0000-0002-1654-5254>

СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ: ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Анотація. Дослідження сучасного українського конституціоналізму набуває важливого значення, особливо в даний час, коли Україна стикнулася з жорстокою та агресивною війною. Конституціоналізм – це категорія, яка опосередковує та встановлює місце й роль Конституції в державі, суспільстві та правовій системі, що проявляється у впливі на суспільні відносини. Актуальність даної теми полягає в проведенні дослідження, спрямованого на встановлення особливостей розвитку конституційного процесу в Україні, у зв'язку з викликами та загрозами, які на даний час існують у країні. Метою даного дослідження є проведення комплексного аналізу формування та функціонування сучасного конституціоналізму в Україні, а також встановлення його впливу на забезпечення і захист прав та свобод людини.

Результатами дослідження є визначення основних понять та термінів; встановлення історії розвитку конституціоналізму у світі та в Україні; аналіз вітчизняної конституційної системи та проблем, які в ній існують; з'ясування основної мети, цінностей та принципів конституціоналізму; дослідження викликів та загроз, які сьогодні постали перед Україною, та визначення ролі конституціоналізму для їх вирішення; з'ясування особливостей функціонування конституційної системи в умовах воєнного стану та в період становлення цифрової ери.

Запропоновано в подальших дослідженнях сучасного конституціоналізму сконцентрувати увагу на дотриманні цінностей та виконанні відповідних положень Конституції; проведенні ряду реформ у різних сферах та галузях, в яких проявляються засади конституціоналізму; підвищенні правосвідомості населення, зокрема щодо дотримання Конституції; розробленні механізмів забезпечення та захисту прав людини в умовах воєнного стану в Україні.

Ключові слова: Конституція, воєнний стан, цифрові права, публічна влада, цінності, правосвідомість, конституціоналізм.

Kuznietsova Zoia Viktorivna Ph.D. of Juridical Sciences, Associate Professor Department of Constitutional Law and Justice, Faculty of Economics and Law, Odessa I.I. Mechnikov National University, French Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, <https://orcid.org/0000-0002-1654-5254>

MODERN UKRAINIAN CONSTITUTIONALISM: GENERAL PRINCIPLES AND CURRENT CHALLENGES

Abstract. The study of modern Ukrainian constitutionalism becomes important, especially now that Ukraine has faced a brutal and aggressive war. Constitutionalism is a category that mediates and establishes the place and role of the Constitution in the state, society and legal system, which is manifested in the influence on social relations. The relevance of this topic lies in conducting a study aimed at establishing the peculiarities of the development of constitutionalism in Ukraine, in connection with the challenges and threats that currently exist in Ukraine. The purpose of this study is to carry out a comprehensive analysis of the formation and functioning of modern constitutionalism in Ukraine, as well as to establish the influence of constitutionalism on the provision and protection of human rights and freedoms.

The results of the study are the definition of basic concepts and terms; establishing the history of the formation of constitutionalism in the world and in Ukraine; analysis of the system of constitutionalism in Ukraine and the problems that exist in it; clarification of the main purpose, values and principles of constitutionalism; study of challenges and threats that currently exist in Ukraine and determination of the role of constitutionalism in solving these challenges and problems; elucidation of the peculiarities of the functioning of the constitutionalism system in the conditions of martial law and in the period of the formation of the digital era.

In the matter of further research of modern constitutionalism, it is proposed to focus attention on the observance of values and the implementation of the provisions of the Constitution, in which these values are enshrined; carrying out a number of reforms in various spheres and industries in which the principles of constitutionalism are manifested; raising legal awareness among the population, in particular regarding compliance with the Constitution; development of mechanisms for ensuring and protecting human rights in the conditions of martial law in Ukraine.

Keywords: Constitution; martial law; digital rights; public authority; values; legal awareness, constitutionalism.

Постановка проблеми. Проголосивши в 1991 році незалежність, Україна зробила свій вибір на шляху до становлення демократичної та конституційної держави. Національна єдність та бажання стати суверенною і незалежною країною сприяли тому, що український народ протягом багатьох століть бореться за свою незалежність, самостійність та національну ідентичність [1].

Стрімкий розвиток соціокультурного простору породжує виклики та загрози, що вимагає реакції правового середовища [2]. Між кризою та конституціоналізмом у переважній більшості існує нерозривний зв'язок [3].

Якщо простежити історію становлення та формування конституціоналізму в державах світу, то впевнено можна зазначити, що конституції багатьох країн приймалися в екстремальних умовах та за наявності суспільно-політичних змін. За даними досліджень, протягом останніх 40 років більше 200 конституцій було ухвалено в екстремальних та кризових умовах [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній правовій науці конституціоналізм розглядається як багатогранне явище та посідає в ньому одне з ключових місць. Конституціоналізм є світовою цінністю, проте уява про нього та вчення в кожній з країн світу розвивалися неоднаково.

Протягом багатьох років конституціоналізм виступав доктриною та успішною формою функціонування держави. У сучасних умовах та реаліях соціально-економічного розвитку України досить часто наголошується на необхідності розвитку й підвищення професійного рівня управлінської сфери, зокрема задля захисту прав громадян та обмеження повноважень органів державної влади на користь інтересів людини [13]. Держави ставили собі за мету максимально ефективний захист та забезпечення прав і свобод людини, укріплення демократії, як способу правління, затвердження принципу верховенства права у взаємодії держави та громадянина [5]. Л. Шевчук вважає, що проблема забезпечення та захисту прав людини пов'язана як із проблемами в самій правовій системі, так і поза межами права [6]. Сьогодення вимагає від суспільства побудови та розвитку конституціоналізму як нового політико-правового порядку, що ґрунтується на пріоритеті основоположних людських прав і свобод, гідності людини, цінності людського життя, загалом, на принципах правовладдя [16].

На сучасному етапі розвитку України необхідним є проведення аналізу конституціоналізму в країні та виокремлення особливостей його подальшого розвитку і встановлення перспектив удосконалення. Оскільки на території України відбувається війна, особливої актуальності набуває захист та забезпечення прав і свобод громадян.

Метою даної статті є здійснення теоретичного аналізу сучасного конституціоналізму в Україні відповідно до умов сьогодення, що, у свою чергу, потребує захисту свободи, безпеки та прав людини, а також закріплення цінностей демократичного суспільства.

Серед основних завдань даної статті необхідно виокремити: визначення основних понять та термінів; встановлення історії розвитку конституціоналізму у світі загалом та в Україні зокрема; визначення мети, цінностей та принципів конституціоналізму; дослідження основного призначення та проблем сучасного конституціоналізму в нашій державі; проведення аналізу системи конституціоналізму в умовах воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Явище та система конституціоналізму має давню історію. Термін «конституціоналізм» був введений тільки в кінці

XVIII ст., проте його витоки сягають часів античності та його поява пов'язана з такими іменами, як Аристотель, Платон та Цицерон [7]. За їхнім ученням «досконала держава» має бути побудована на засадах добра і справедливості, верховенства розуму, а також на засобах, які повинні забезпечити владу від тиранії та свавілля, що сприятиме рівноправному та рівноцінному розподілу обов'язків між різними інституціями влади. Справжня еволюція та розвиток конституціоналізму у світі відбулися в епоху Нового часу (XVII-XVIII ст.), коли внаслідок та в результаті революційних дій у Європі розпочався крах і занепад абсолютних монархічних режимів та почали формуватися прояви сучасного конституціоналізму.

Становлення конституційного права в Україні має багатовікову історію, хоча частина науковців уважають, що конституціоналізм почав формуватися після здобуття Україною незалежності з прийняттям Конституції в 1996 році, проте таке твердження є помилковим. Формування та перші ознаки конституціоналізму на теренах України простежуються ще з часів Київської Русі. Так, певні ідеї та риси конституціоналізму, які збереглися й до сьогодні, були прописані в «Руській правді», яка вважається певною мірою вічевим договором між князями та народом [7]. Вагоме значення мало прийняття «Правового укладу та Конституції відносно прав і вольностей Війська Запорозького, укладеного між ясновельможним паном Пилипом Орликом – новообраним гетьманом Війська Запорозького і генеральною старшиною, полковниками, а рівно ж і самим Військом Запорозьким, схвалені обома сторонами і скріплені найяснішим Гетьманом на вільних виборах урочистою присягою року Божого 1710 квітня п'ятого дня у Бендерах» - так званої Конституції Пилипа Орлика [8].

Справжній ренесанс і відновлення українського конституціоналізму відбулися після проголошення Україною незалежності. Прийнята Декларація про державний суверенітет задекларувала такі цінності конституціоналізму, як забезпечення прав та свобод людини; розбудова правової та демократичної держави; поділ державної влади на законодавчу, виконавчу та судову; захист усіх наявних форм власності [9]. 1996 рік ознаменувався прийняттям Основного Акту країни – Конституції України. У ній закріплені основні цінності конституціоналізму, а саме: принцип верховенства права; поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову гілку влади; народний суверенітет; закріплення Конституції як акту найвищої юридичної сили та акту прямої дії; представницьке правління через народне волевиявлення; здійснення судового контролю за дотриманням норм Конституції тощо [10].

Під конституціоналізмом необхідно розуміти публічно-правову систему конституційної організації сучасного суспільства, яке формується на підставі демократії, права, а також утвердження правової свободи людини, змістом якої виступає Конституція та конституційне законодавство, конституційна правосвідомість та конституційний правопорядок [11]. Функціонування

системи конституціоналізму насамперед спрямоване на обмеження публічної влади на користь прав та інтересів людини та громадянського суспільства. Конституціоналізм є складною структурою, яка має власний функціональний механізм, принципи, мету та зміст.

Конституціоналізм базується на принципах, цінностях, класичних ідеях лібералізму, які є характерними для всіх правових, демократичних, соціальних та конституційних держав. Проте варто зазначити, що в кожній окремій країні конституціоналізм має свої національні особливості та зазнає модифікацій і розвитку відповідно до історичних, культурних, соціальних, національних та політичних змін.

Основною та кінцевою метою українського конституціоналізму є обмеження публічної влади на користь громадянського суспільства та захист і забезпечення прав та свобод людини. Для забезпечення зазначеної мети необхідним є дотримання ряду принципів. Так, український конституціоналізм функціонує та спирається на загальні принципи європейського конституціоналізму, які були вироблені за весь час існування людства та стали стандартами формування і творення демократичної країни. Основними принципами українського конституціоналізму, так звана тріада принципів, є верховенство права, конституційний демократизм та пріоритет прав і свобод людини [11]. У Конституції України зазначається, що Основний Закон прийнято відповідно до вираження волі українського народу, тобто в ній закріплено статус народу як єдиного джерела влади, який забезпечується системою гарантій при визнанні та дії принципу верховенства права [10]. Необхідно зазначити, що важливим є не тільки закріплення та визнання зазначених вище принципів, але й реальне їх втілення та виконання згідно зі стандартами європейського конституційного права.

В умовах надзвичайних та інших ситуацій, таких як воєнний стан, принципи та мета конституціоналізму залишаються незмінними, оскільки в будь-яких екстремальних ситуаціях утвердження конституційно-правової свободи людини та захист прав людини є пріоритетом.

Виділяється ряд принципів-складових, якими можна охарактеризувати феномен конституціоналізму, а саме:

- принцип, відповідно до якого Конституція має найвищу юридичну силу;
- принцип «народного суверенітету», який вважається найбільшою цінністю конституціоналізму;
- принцип, відповідно до якого державна влада повинна здійснюватися в межах Конституції;
- принцип верховенства права та здійснення державного управління на основі демократичних засад;
- принцип, відповідно до якого зміни до Конституції можуть вноситися тільки за спеціально встановленою процедурою;

- принцип представницького правління, яке є відповідальним перед народом на підставі волевиявлення;

- принцип конституційного гарантування прав, свобод та інтересів людини, а також захисту від свавільних дій з боку державних органів [12].

Конституціоналізм розглядають як продукт західної правової традиції, а тому виокремлюють три моделі: європейську, американську та англійську. Для України найбільш близькою за правовою культурою, традиціями та історією є європейська модель. Вона виступає системою захисту громадянського суспільства, забезпечення прав та свобод людини, а також зрозумілих і прозорих принципів діяльності органів публічної влади та обмеження державної влади в інтересах громадян. Ставши членом Ради Європи, Україна взяла на себе зобов'язання привести своє законодавство у відповідність до європейських стандартів у сфері захисту прав людини, дотримання принципу верховенства права та закріплення демократичних цінностей.

Важливим елементом сучасного українського конституціоналізму є конституційна правосвідомість. Особливого значення вона набуває в умовах розпочатої російською федерацією війни проти України, коли необхідним є підвищення значущості національної ідеї та національної ідентичності, які є проявом національної свідомості [11].

Досліджуючи питання конституціоналізму, доходимо висновку, що він тільки тоді стає ефективним, коли цінності, закріплені в Конституції, стають реально дієвими та реалізуються в діяльності органів влади, громадських об'єднань, підприємств та установ, а також у житті людини. Конституціоналізм стає ефективним тоді, коли встановлюється конституційний правопорядок.

На процес становлення в Україні конституціоналізму, забезпечення правопорядку та правосвідомості випало багато випробувань, зумовлених історією, політичним устроєм та іншими чинниками, які вплинули на процес становлення конституціоналізму. Серед факторів, які вплинули та певною мірою й досі впливають на процес становлення та функціонування в Україні сучасного конституціоналізму, необхідно виділити такі:

- особливості правової системи України, яка протягом багатьох років боролася й бореться з пережитками радянського минулого, намагаючись наблизитись до стандартів країн Європи;

- відсутність ефективного практичного досвіду державотворення;

- неповне здійснення політичних, судових, економічних та інших реформ;

- військова агресія росії проти України;

- правовий та конституційний нігілізм;

- низький рівень сприйняття світового досвіду функціонування системи конституціоналізму [7].

Варто також простежити явище українського конституціоналізму в умовах війни, коли він набуває певних змін та модифікацій. Особливості правового режиму воєнного стану, введеного в Україні 24 лютого 2022 року, безпосередньо впливають на зміст та функціонування конституційної системи, що, у свою чергу, потребує розв'язання низки питань і проблем, які виникають перед українським народом та державою.

23 червня 2022 року в Інституті законодавства Верховної Ради України було проведено конференцію, на якій обговорювалося питання українського конституціоналізму в умовах воєнного стану. У реаліях сьогодення пріоритетом залишається безпека громадян та забезпечення й захист їхніх прав. Саме ці завдання є першочерговими та консолідують зусилля всіх гілок влади, знаходять відображення в ухвалених законодавчих актах. Також на конференції було наголошено на змінах, що мають місце в умовах воєнного стану. У першу чергу, це: зміни в системі функціональної спрямованості органів публічної влади; зміни нормативно-правової бази без зміни Конституції України; тимчасове обмеження прав та свобод громадян; застосування надзвичайних та особливих організаційно-правових засобів, спрямованих на захист прав та свобод людини.

Необхідно зазначити, що під час воєнного стану Основний Закон не підлягає зміні, що є важливою умовою захисту прав громадян і дотримання цінностей конституціоналізму. Проте реалії сьогодення в Україні вимагають певних змін, зокрема у сфері українського конституціоналізму. Так, державні органи та уповноважені особи зобов'язані вчиняти певні дії, у тому числі й щодо прийняття правових актів, покликаних регулювати суспільні відносини, які виникають під час воєнного стану.

В реаліях теперішнього часу в Україні зміні підлягають й інші механізми сучасного конституціоналізму. Зокрема, у системі органів публічної влади відбувається трансформація місцевих органів виконавчої влади у військові державні адміністрації; органи публічної влади наділяються додатковими повноваженнями, обумовленими воєнним станом та оборонними завданнями; поєднується централізоване та децентралізоване управління тощо.

Оскільки в системі конституціоналізму центральне місце займає людина, її права та свободи, доречним є проведення аналізу особи в системі конституціоналізму під час воєнного стану. У Законі України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено, що в умовах воєнного стану деякі права та свободи людини можуть бути обмежені. Так, військовими адміністраціями разом із військовим командуванням, із залученням органів місцевого самоврядування чи органів виконавчої влади можуть запроваджуватися та здійснюватися такі заходи: змінюватися умови праці; порушуватися питання про заборону діяльності громадських об'єднань та політичних партій; забороняється проведення мітингів чи протестів; встановлюються обмеження на вибір місця проживання тощо [14]. Водночас у Конституції України чітко

визначений перелік прав людини, які не можуть бути обмежені, а саме: право на справедливий суд, право на життя, на свободу, заборона катування чи застосування тортур тощо [10]. Основною умовою обмеження є його тимчасовий характер та чітко визначений перелік прав, які підпадають під обмеження.

Варто проаналізувати виклики, які постали перед всім людством, а саме: цифрова ера та її правове закріплення і регулювання. У реаліях сьогодення цифрові технології тісно переплетені з конституціоналізмом, вони є не лише сумою матеріальної та нематеріальної архітектури, але й забезпечують інфраструктуру для здійснення свобод і повноважень [15]. Інтернет та цифрові технології є рушійною силою майбутнього. Поряд із розвитком цифрових технологій необхідним є регулювання та встановлення процедури забезпечення та захисту прав та свобод людини, а також дотримання конституційних принципів. Мережа Інтернет продовжує еволюціонувати та змінюватись, що призводить до того, що конституціоналізм та забезпечення прав і свобод людини в даній сфері виходить за межі держави. Головним завданням цифрового конституціоналізму являється забезпечення мінімізації публічного втручання в Інтернеті, а також забезпечення державно-правової співпраці, яка повинна бути приведена у відповідність до конституційних цінностей, що лежать в основі прав людини та демократії [15]. Динаміка розвитку цифрових технологій і захист прав та інтересів людей, які певною мірою є учасниками цифрової ери, дала поштовх новій ролі глобального конституціоналізму в інформаційному суспільстві, показуючи, як різні порядки та типи влади взаємодіють у глобальному масштабі.

Висновки. У підсумку необхідно зазначити, що конституціоналізм виступає важливою складовою та умовою обмеження публічної влади на користь прав, інтересів та свобод громадянського суспільства та людини. Становлення конституціоналізму відбувалося протягом багатьох століть у відповідності з національними, політичними, ідеологічними, економічними, соціальними та іншими змінами в суспільстві. Конституція виступає основою утвердження та становлення системи конституціоналізму у світі. Мета та цінності конституціоналізму залишаються незмінними та повинні забезпечуватися й дотримуватися в кожній країні світу.

Досліджено функціонування системи конституціоналізму під час повномасштабної війни в Україні. Встановлено, що під час воєнного стану конституціоналізм набуває важливого значення, оскільки виступає одним із механізмів забезпечення й захисту прав та свобод людини. Варто зазначити, що в умовах воєнного стану сучасна система українського конституціоналізму відіграє важливе значення, особливо для забезпечення та захисту прав і свобод людини. Також проаналізовано необхідність функціонування системи конституціоналізму в цифровій ері.

Основними змінами та удосконаленнями системи конституціоналізму повинно стати неухильне дотримання Конституції України та виконання її положень. Також повинна бути воля органів державної влади на проведення реформ і виконання Основного Закону України й правових актів, які насамперед спрямовані на забезпечення та захист прав і свобод людини, а також гарантування безпеки громадян. Для боротьби з викликами сьогодення та становленням сучасної ефективної системи конституціоналізму нагальною необхідністю є підвищення правосвідомості населення України. Без правової освіти будь-які зміни в країні будуть неефективними та безрезультатними.

Література:

1. Дурдинець М. Конституціоналізм у часи змін: влада, суспільство та демократія. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. №2 (22). С. 82-90. URL: <https://doi.org/10.33270/02212202.82> (дата звернення: 07.02.2023).
2. Paryzkyi I. General Theory of Future Law: Definitions, Innovative Potential. *Futurity Economics&Law*, 2021. 1(3). P. 25–32.
3. Водяніков О. Конституціоналізм в екстремальних умовах: установча і встановлена влада в кризові періоди. 2021. С. 8-37. URL: <https://www.constjournal.com/pub/4-2021/konstytutsionalizm-ekstremalnykh-umovakh-ustanovcha-vstanovlena-vlada-kryzovi-periody>. (дата звернення: 07.02.2023).
4. Roznai Y., Albert R. Constitutionalism Under Extreme Conditions: Law, Emergency, Exception (Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice, 82). 2020. 461. URL: <https://www.amazon.com/Constitutionalism-Under-Extreme-Conditions-Perspectives/dp/303048999X>. (date of access: 07.02.2023).
5. Бориславська О. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія. Харків: Право. 2018. 384 с.
6. Shevchuk L. Environmental rights of citizens and legal safeguards for their protection: challenges for the future. *Futurity Economics&Law*. 2021. P. 4–11. URL: <https://doi.org/10.57125/fel.2021.06.25.1> (date of access: 09.02.2023).
7. Козюбра М. Основні цінності європейського конституціоналізму та їх втілення у Конституції України: досягнення і виклики. Збірник матеріалів і тез науково-практичних заходів конституційного тижня. Частина II. Конституція 1996 року: Україна в системі координат європейського конституціоналізму. 2021. С. 128-137. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/23177/Koziubra_Osnovni_tsinnosti_yevropeiskoho_konstytutsionalizmu_ta_yikh_vtilennia_u_Konstytutsii_Ukrainy_dosiahnennia_i_vykylyku.pdf?sequence=1&isAllowed=y. (дата звернення: 07.02.2023).
8. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін. Затверджені при вільному обранні формальною присягою від того ж Ясновельможного Гетьмана. Верховна Рада України (офіційний веб-сайт). 1710. URL: <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.htm>. (дата звернення: 07.02.2023).
9. Декларація про державний суверенітет України. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), № 31. 1990. 429с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 07.02.2023).
10. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), № 30. 1996. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 07.02.2023).

11. Крусян А. Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасного конституціоналізму*. 2022. С. 12-22. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/krusyan_a._suchasnyu_ukrayinskyu_konstytucionalizm_v_umovah_voyennogo_stanu_2022.pdf. (дата звернення: 07.02.2023).
12. Henkin L. A New Birth of Constitutionalism: Genetic Influences and Genetic Defects. Published by Duke University Press. 1994. P. 40-41. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9780822396406-003/pdf>. (date of access: 07.02.2023).
13. Кузнецов Е., Кузнецова З. Професійний менеджмент у системі базових принципів лібертаріанства. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2020. Т. 19. Вип. 2 (45). С. 11-31. URL: <http://rinek.onu.edu.ua/article/view/201419>. (дата звернення: 07.02.2023).
14. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Відомості Верховної Ради (ВВР) №28. 2015. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 07.02.2023).
15. Gregorio G., Radu R. Digital constitutionalism in the new era of Internet governance. *International Journal of Law and Information Technology*, 2022. Vol. 30, Iss.1. P. 68–87. URL: <https://academic.oup.com/ijlit/article/30/1/68/6550367>. (date of access: 07.02.2023).
16. Кузнецова З. Конституціоналізм: виклики. Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. П'яті юридичні читання: збірник тез доповідей Міжнародної щорічної дистанційної наукової конференції. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2022. 331 с. С. 18-25. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream>. (дата звернення: 07.02.2023).

References:

1. Durdynets, M. (2021). Konstytutsionalizm u chasy zmin: vlada, suspilstvo ta demokratsiia. [Constitutionalism in Times of Change: Government, Society and Democracy], *Filosofski ta metodolohichni problemy prava- Philosophical and methodological problems of law*, 22(2), 82–90. <https://doi.org/10.33270/02212202.82> [in Ukrainian].
2. Paryzkyi, I. (2021). General Theory of Future Law: Definitions, Innovative Potential. *Futurity Economics&Law*, 1(3), 25–32.
3. Vodiannikov, O. (2021). *Konstytutsionalizm v ekstremalnykh umovakh: ustanovcha i vstanovlena vlada v kryzovi periony* [Constitutionalism in extreme conditions: constitutional and established power in periods of crisis], 8-37. URL: <https://www.constjournal.com/pub/4-2021/konstytutsionalizm-ekstremalnykh-umovakh-ustanovcha-vstanovlena-vlada-kryzovi-periony>. (date of access: 07.02.2023). [in Ukrainian].
4. Roznai, Y., Albert, R. (2020). Constitutionalism Under Extreme Conditions: Law, Emergency, Exception (*Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice*, 82, 461. URL: <https://www.amazon.com/Constitutionalism-Under-Extreme-Conditions-Perspectives/dp/303048999X>. (date of access: 07.02.2023).
5. Boryslavska, O. (2018). *Yevropeiska model konstytutsionalizmu: systemno-aksiolohichniy analiz: monohrafiia* [European model of constitutionalism: systemic and axiological analysis: monograph]. Kharkiv: Pravo. 384 p. [in Ukrainian].
6. Shevchuk, L. (2021). Environmental rights of citizens and legal safeguards for their protection: challenges for the future. *Futurity Economics&Law*, 1(2), 4–11. <https://doi.org/10.57125/fel.2021.06.25.1>
7. Koziubra, M. (2021). *Osnovni tsinnosti yevropeiskoho konstytutsionalizmu ta yikh vtilennia u Konstytutsii Ukrainy: dosiahnennia i vyklyky. Zbirnyk materialiv i tez naukovopraktychnykh zakhodiv konstytutsiinoho tyzhnia. Chastyna II. Konstytutsiia 1996 roku: Ukraina v systemi koordynat yevropeiskoho konstytutsionalizmu* [The main values of European constitutionalism and their implementation in the Constitution of Ukraine: achievements and challenges. A collection of materials and theses of scientific and practical events of the constitutional week. Part II. Constitution of 1996: Ukraine in the coordinate system of European constitutionalism, 128-137. [in Ukrainian].

8. *Dohovory i postanovy prav i svobod viiskovykh mizh Yasnovelmozhnym Yoho Mylosti panom Pylypom Orlykom, novoobranym hetmanom Viiska Zaporizkoho, i mizh heneralnymi osobamy, polkovnykamy i tym zhe Viiskom Zaporizkym z povnoiu zghodoiu z obokh storin. Zatverdzeni pry vilnomu obranni formalnoiу prysiahoiu vid toho zh Yasnovelmozhnoho Hetmana. Verkhovna Rada Ukrainy (ofitsiyni veb-sait)* [Treaties and decrees on the rights and freedoms of the military between His Excellency Mr. Pylyp Orlyk, the newly elected hetman of the Zaporizhian Army, and between generals, colonels and the same Zaporizhia Army with full consent from both sides. Approved upon free election by a formal oath from the same His Highness the Hetman. Verkhovna Rada of Ukraine (official website)] (1710). URL: <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.htm>. (date of access: 07.02.2023). [in Ukrainian].
9. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (VVR) (1990). Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy [Declaration on State Sovereignty of Ukraine. No. 31]. No. 31. 429 p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (date of access: 07.02.2023). [in Ukrainian].
10. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) (1996). Konstytutsiia Ukrainy. No. 30. [Constitution of Ukraine. No. 30.141]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (date of access: 07.02.2023). [in Ukrainian].
11. Krusian, A. (2022). Suchasnyi ukrainskyi konstytutsionalizm v umovakh voiennoho stanu. [Modern Ukrainian constitutionalism in the conditions of martial law]. *Problemy suchasnoho konstytutsionalizmu - Problems of modern constitutionalism*. C. 12-22. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/krusyan_a._suchasnyy_ukrayinskyy_konstytucionalizm_v_umovah_voyennogo_stanu_2022.pdf. (date of access: 07.02.2023).
12. Henkin, L. (1994). A New Birth of Constitutionalism: Genetic Influences and Genetic Defects. Published by Duke University Press, 40-41. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9780822396406-003/pdf>. (date of access: 07.02.2023).
13. Kuznietsov, E., Kuznietsova, Z. (2020). Profesiyni menedzhment u systemi bazovykh pryntsyviv libertarianstva [Professional management in the system of basic principles of libertarianism]. *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia - Market economy: modern management theory and practice*, 19, 2(45), 11-31 [in Ukrainian].
14. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) (2015). Zakon Ukrainy «Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu» [The Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law"]. No.28. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (date of access: 07.02.2023). [in Ukrainian].
15. De Gregorio, G., & Radu, R. (2022). Digital constitutionalism in the new era of Internet governance. *International Journal of Law and Information Technology*, 30(1), 68–87. <https://doi.org/10.1093/ijlit/eaac004>
16. Kuznietsova, Z. (2022). Konstytutsionalizm: vyklyky. Pravovyi vymir konstytutsiinoi ta kryminalnoi yurysdyktsii v Ukraini ta sviti [Constitutionalism: challenges. The legal dimension of constitutional and criminal jurisdiction in Ukraine and the world]. *Piati yurydychni chytannia : zbirnyk tez dopovidei Mizhnarodnoi shchorichnoi dystantsiinoi naukovoї konferentsii. Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I. I. Mechnykova* -. Odesa, 331, 18-25 [in Ukrainian].